

เกษตรผสมผสานกับเศรษฐกิจชุมชนสู่การพึ่งตนเอง
ตำบลหนองหว้า อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว

INTEGRATED AGRICULTURE AND COMMUNITY ECONOMY TOWARDS SELF – RELIANCE
NONG WA SUBDISTRICT, KHAO CHAKAN DISTRICT, SA KAEO PROVINCE

เพชรจรินทร์ จงใจหาญกล้า และ วงศ์สถิตย์ วิสุภี

Petchjarin Jongjaihankla and Wongsatit Wisupee

บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

Graduate College, Learning Institute For Everyone (Life)

e-mail: J.petchjarin@gmail.com, Tel. 086 1336451

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาปัจจัยและแนวคิดของเกษตรกรที่เลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน (2) ศึกษาปัญหา อุปสรรคที่เกษตรกรต้องประสบในการทำเกษตรผสมผสาน รวมถึงวิธีการแก้ไขในการทำเกษตรผสมผสานที่นำไปสู่ความสำเร็จ และ (3) ศึกษาผลการทำเกษตรผสมผสานที่มีผลต่อการสร้างเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ ในตำบลหนองหว้า อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว งานวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า

1) ปัจจัยและแนวคิดของเกษตรกรที่เลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน พบว่าเกษตรกรเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวเพราะรายได้ไม่พอ รายจ่ายสูง ราคาผลผลิตตกต่ำ และภัยธรรมชาติ แนวคิดที่เปลี่ยนมาทำเกษตรผสมผสาน คือ ต้องการรายได้ที่เพียงพอ ลดต้นทุน ลดความเสี่ยงจากราคา และทำเกษตรที่ปลอดภัย อนุรักษ์ธรรมชาติ

2) ปัญหา อุปสรรคที่เกษตรกรต้องประสบในการทำเกษตรผสมผสาน พบว่า เกษตรกรเผชิญปัญหาหลายด้าน ทั้งขาดความรู้ สภาพพื้นที่และทุนไม่เอื้ออำนวย แรงงาน/วัสดุอุปกรณ์ขาดแคลน ราคาผลผลิตตกต่ำ และภัยธรรมชาติ แนวทางแก้ไขคือศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม จัดการทรัพยากรในพื้นที่เพื่อลดต้นทุน (ทำปุ๋ย ฮอร์โมน ฟันฟูดิน) ขุดบ่อเก็บน้ำ ปลูกพืชหลากหลายเพื่อลดความเสี่ยงจากราคา และปลูกป่าเพื่อป้องกันภัยธรรมชาติ

3) ผลการทำเกษตรผสมผสานที่มีผลต่อการสร้างเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ พบว่า เกษตรผสมผสานช่วยให้เกษตรกรมีความรู้และจัดการทรัพยากรได้ดีขึ้น พึ่งพาปัจจัยภายนอกน้อย ลดต้นทุนการผลิต มีผลผลิตหลากหลาย ลดผลกระทบจากราคาตกต่ำ ทำให้รายได้มั่นคงขึ้น นอกจากนี้ยังสร้างแหล่งอาหารปลอดภัยให้ครอบครัวและชุมชน ช่วยอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน

คำสำคัญ: การพึ่งตนเอง, เกษตรผสมผสาน, เศรษฐกิจชุมชน

Abstract

This research aimed to (1) examine the factors and perspectives of farmers who transitioned from monoculture to integrated farming, (2) investigate the problems, obstacles, and solutions leading to success in integrated farming, and (3) study the effects of integrated farming on building family and community economies toward self-reliance in Nong Wa Subdistrict, Khao Chakan District, Sa Kaeo Province. The study employed action research methodology, collecting data through observation, interviews, focus group discussions, and content analysis. The findings revealed that:

1) Factors and Concepts of Farmers Switching from Monoculture to Integrated Farming: It was found that farmers abandoned monoculture due to insufficient income, high expenses, low crop prices, and natural disasters. The concepts that led them to switch to integrated farming were the desire for sufficient income, reduced costs, reduced price risk, and safe, nature-conserving agriculture.

2) Problems and Obstacles Faced by Farmers in Integrated Farming: It was found that farmers face many challenges, including a lack of knowledge, unsuitable land conditions and capital, a shortage of labor/equipment, low crop prices, and natural disasters. Solutions include seeking further knowledge, managing local resources to reduce costs (making fertilizer, hormones, soil restoration), digging ponds for water storage, planting diverse crops to reduce price risk, and planting forests to protect against natural disasters.

3) The Impact of Integrated Farming on Building Family and Community Economies Leading to Self-Sufficiency: It was found that integrated farming helps farmers gain knowledge and manage resources better, rely less on external factors, reduce production costs, diversify produce, and reduce the impact of low prices, leading to more stable incomes. In addition, it creates a safe food source for families and communities, helps conserve and restore the natural environment, and leads to sustainable self-sufficiency at both the family and community levels.

Keywords: self-reliance, Integrated farming, community-based Economy

บทนำ

เกษตรกรรมเป็นรากฐานสำคัญของระบบเศรษฐกิจไทย แต่ในปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่นิยมทำเกษตรเชิงเดี่ยว และต้องประสบปัญหาความยากจนและหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ชุมชนตำบลหนองหัวอำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว เป็นพื้นที่ที่มีสภาพภูมิประเทศเหมาะสมต่อการทำเกษตร เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมทำเกษตรเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์ ทำให้ต้องเผชิญกับภัยทางเศรษฐกิจ ต้นทุนสูงจากการซื้อปัจจัยการผลิตราคาแพง ขายผลผลิตได้ราคาตกต่ำ จากผลผลิตล้นตลาด และกลไกตลาดที่ไม่เอื้อต่อเกษตรกรรายย่อย ที่เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาขายผลผลิตของตนเองได้ ต้องขายในราคาที่พ่อค้ารับซื้อกำหนด และภัยทางธรรมชาติที่สร้างความเสียหายให้ผลผลิต ส่งผลให้เกษตรกรขาดทุน มีรายได้ไม่พอเลี้ยงชีพ และต้องกู้เงินมาลงทุนในการทำเกษตร ทำให้เกิดหนี้สินเพิ่มขึ้น ไม่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนไปสู่การพึ่งตนเองได้ เกษตรกรจึงต้องการเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสานเพื่อแก้ไขปัญหา ลดต้นทุนการทำเกษตร เพิ่มรายได้และลดความเสียหายจากภัยธรรมชาติ เพื่อให้เศรษฐกิจครอบครัวดีขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ แพรวไพลิน จันทรโพธิ์ศรี, วิชนิ เอี่ยมชุ่ม และเบญจมาภรณ์ สมบัติธีระ (2567) พบว่า เกษตรกรเป็นหนี้จากการกู้ยืมเงินเพื่อการลงทุนทำเกษตร กู้ยืมเงินเพื่อจ่ายค่าเช่าเรียน ค่าเลี้ยงดูบุตร และกู้ยืมอื่น ๆ

เพื่อการบริโภคในครอบครัว ซึ่งมีสาเหตุมาจากเกษตรกรมีอายุมาก มีค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและต้นทุนทำเกษตรสูง และขาดที่ดินทำการเกษตรเป็นของตนเอง และงานวิจัยของโกศล สุขเกษม และคณะ (2565) ที่พบว่า เกษตรกรเปลี่ยนมาทำเกษตรผสมผสานเพราะต้องการลดต้นทุน ลดความเสี่ยงจากราคาผลผลิต และต้องการมีรายได้ที่มั่นคง และงานวิจัยของนิษฐา ถาวรพันธ์ (2567) พบว่า เกษตรกรในชุมชนตระหนักได้ว่าการทำเกษตรเชิงเดี่ยวต้องเผชิญกับความเสี่ยงด้านราคาและต้นทุนสูง การพึ่งพาปุ๋ยเคมีและสารเคมีมากเกินไปทำให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

เกษตรผสมผสานเป็นระบบการเกษตรที่มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยกิจกรรมแต่ละชนิดต้องเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลของสภาพแวดล้อมและเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ (สำนักพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยี สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม, 2562) เกษตรผสมผสานมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความมั่นคงด้านรายได้ ลดการพึ่งพาด้านเงินทุนและปัจจัยการผลิตจากภายนอก เพิ่มรายได้จากพื้นที่เกษตรที่จำกัด และสร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม (พระศุภร์ หัยภาค, 2563) การพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการดำเนินชีวิตที่มุ่งสร้างภูมิคุ้มกัน ใช้ความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิปัญญา เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมทำเกษตรที่หลากหลายด้วยการปลูกพืชหมุนเวียน ทำเกษตรผสมผสาน เกษตรประณีต ภายใต้ระบบเกษตรปลอดภัย (GAP) และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างรายได้ และอนุรักษ์ ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2565)

ตำบลหนองหว้า อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว มีเนื้อที่ 305.4 ตารางกิโลเมตร หรือ 190,875 ไร่ ประกอบด้วย 28 หมู่บ้าน มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำไหลผ่านเหมาะสมต่อการทำเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ จากการสำรวจพบว่า เกษตรกรหลายรายเริ่มหันมาทำเกษตรผสมผสาน โดยมีการปลูกข้าว ผัก ผลไม้ เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ และปลูกไม้เศรษฐกิจในพื้นที่เดียวกัน มีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ทดแทนปุ๋ยเคมี และลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช หน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนองค์ความรู้ ให้คำแนะนำ และสนับสนุนปัจจัยการผลิต เช่น การขุดบ่อเก็บน้ำ การจัดระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ และการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เกษตรผสมผสาน

แม้ว่าเกษตรผสมผสานจะเป็นแนวทางที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาความยากจนของเกษตรกร แต่ยังมีคำถามที่สำคัญว่า ปัจจัยใดที่ทำให้เกษตรกรตัดสินใจเปลี่ยนจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นเกษตรผสมผสาน เกษตรกรประสบปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้างในการทำเกษตรผสมผสาน และมีวิธีการแก้ไขอย่างไร จึงจะประสบความสำเร็จ รวมถึงการทำเกษตรผสมผสานสามารถสร้างเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้จริงหรือไม่ การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ จึงมุ่งค้นหาคำตอบเพื่อสร้างองค์ความรู้และแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม เพื่อให้เกษตรกรสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างความมั่นคงทางอาหารและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาปัจจัยและแนวคิดที่เกษตรกรเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคที่เกษตรกรต้องประสบในการทำเกษตรผสมผสาน รวมถึงวิธีการแก้ไขปัญหาในการทำเกษตรผสมผสานที่นำไปสู่ความสำเร็จ
3. เพื่อศึกษาผลการทำเกษตรผสมผสานต่อการสร้างเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ประกอบด้วย การสร้างความเข้าใจแก่กลุ่มเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 23 คน เน้นการมีส่วนร่วมในกระบวนการทำวิจัย ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมินผล และร่วมรับประโยชน์ร่วมกัน โดยการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม เพื่อสืบค้นข้อเท็จจริง และวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหา(Content Analysis) พร้อมตรวจสอบสามเส้า (Triangulation)

สรุปผลการวิจัย

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกษตรกรตัดสินใจเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสานประกอบด้วย ปัจจัยด้านบริบทชุมชน เกษตรกรส่วนใหญ่ยึดติดกับการทำเกษตรแบบดั้งเดิม ตามที่บรรพบุรุษเคยทำ ส่งผลให้ขาดความรู้และทักษะใหม่ๆ ไม่สามารถบริหารจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้ ปัจจัยด้านกลไกตลาด ที่ไม่เอื้อต่อการทำเกษตรรายย่อย เกษตรกรต้องลงทุนในการซื้อปัจจัยการผลิตที่ราคาแพง แต่ไม่สามารถกำหนดราคาขายผลผลิตของตนเองได้ ต้องขายในราคาที่พ่อค้ารับซื้อ กำหนด ปัจจัยด้านการขาดแคลนปัจจัยการผลิต ทั้งเงินทุน ที่ดิน แรงงาน วัสดุอุปกรณ์ การทำเกษตรเชิงเดี่ยว ต้องใช้พื้นที่กว้างและปัจจัยการผลิตมาก ปัจจัยด้านภัยธรรมชาติ ที่ไม่มีความแน่นอน เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม พายุ ทำให้เกษตรกรประสบความเสียหายและขาดทุน แม้หน่วยงานภาครัฐจะพยายามส่งเสริมสนับสนุนทั้ง เงินกู้และวัสดุอุปกรณ์ แต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ เกษตรกรยังคงมีหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

แนวคิดของเกษตรกรที่ต้องการเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน ประกอบด้วย ต้องการลดต้นทุนการผลิต โดยการใช้วัสดุอุปกรณ์ภายในพื้นที่มากขึ้น ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก ต้องการมีรายได้เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย และมีความมั่นคงตลอดทั้งปี ไม่ต้องเสี่ยงกับราคาผลผลิตตกต่ำ ต้องการลดการใช้สารเคมี เพื่อสุขภาพที่ดีของตนเองและครอบครัว ไม่ต้องเจ็บป่วยบ่อย ต้องการมีอาหารปลอดภัย สำหรับบริโภคในครอบครัว และต้องการมีความสุข สามารถดำรงชีวิตได้อย่างพอเพียง

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า เมื่อเกษตรกรเริ่มทำเกษตรผสมผสานก็พบกับปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ได้แก่ การขาดความรู้และทักษะ ในการทำเกษตรหลายชนิดพร้อมกัน ไม่รู้จะเริ่มต้นอย่างไร จะปลูกอะไร จะเลี้ยงสัตว์อะไร จะจัดการอย่างไรให้มีความสมดุล สภาพพื้นที่ไม่เหมาะสม บางพื้นที่ดินเป็นดินเหนียว ดินเค็ม ไม่อุดมสมบูรณ์ บางแห่งขาดแคลนแหล่งน้ำ ขาดแคลนทุน ในการลงทุนเริ่มต้น เช่น การขุดบ่อเก็บน้ำ การซื้อพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ การทำคอกเลี้ยงสัตว์ ขาดแคลนแรงงาน ในครัวเรือน เนื่องจากต้องดูแลกิจกรรมหลายอย่างพร้อมกัน ขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ ที่จำเป็นต่อการทำเกษตร ราคาผลผลิตตกต่ำ และภัยธรรมชาติ ที่ยังคงเป็นปัญหาอยู่

วิธีการแก้ไข เกษตรกรได้พัฒนาวิธีการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่นำไปสู่ความสำเร็จดังนี้ ด้านการเพิ่มความรู้และทักษะ เกษตรกรเข้าร่วมการอบรมที่หน่วยงานภาครัฐจัดให้ ศึกษาดูงานแปลงเกษตรผสมผสานที่ประสบความสำเร็จ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเกษตรกรต้นแบบ ด้านการปรับปรุงดิน เกษตรกรเพิ่มอินทรีย์วัตถุในดินเพื่อปรับโครงสร้างดินให้ร่วนซุย มีธาตุอาหารสำหรับพืชอุดมสมบูรณ์ ลดการใช้สารเคมี ลดการไถเปิดหน้าดิน ด้านการจัดการน้ำ ขุดบ่อเก็บน้ำ ขุดคูคลองระบายน้ำ ทำคันดินกั้นน้ำ เพื่อเก็บน้ำไว้ในฤดูแล้งและระบายน้ำออกในฤดูฝน ด้านแรงงานมีการลดขนาดพื้นที่เพาะปลูก ให้สอดคล้องกับแรงงานในครอบครัว ปลูกพืชผักผลไม้และเลี้ยงสัตว์หลายชนิดผสมกัน เน้นความหลากหลาย ด้านภัยธรรมชาติมีการสร้างระบบนิเวศ ปลูกไม้ป่าไม้ยืนต้นรอบแปลงเพื่อเป็นแนวกันลมและสร้างความชุ่มชื้น ด้านวัสดุอุปกรณ์มีการใช้ปุ๋ย

อินทรีย์ ทำปุ๋ยหมักจากเศษพืช ปุ๋ยน้ำหมัก ใช้มูลสัตว์เป็นปุ๋ย ลดการพึ่งพาปุ๋ยเคมี และ ด้านการสร้างเครือข่าย รวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ และช่วยเหลือกัน

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ผลการทำเกษตรผสมผสานต่อเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนที่ นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ ด้านการลดต้นทุนและรายจ่าย มีการใช้ทรัพยากรในพื้นที่อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด ลด การซื้อปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช สามารถลดต้นทุนการทำเกษตรลงได้มาก มีการปลูกพืช ผัก ผลไม้ และเลี้ยงสัตว์อาหารที่หลากหลายสำหรับจำหน่าย และบริโภค ไม่ต้องเสี่ยงกับราคาผลผลิตตกต่ำ หากพืชชนิด หนึ่งราคาตกต่ำก็ยังมีพืชชนิดอื่นที่ขายได้ ด้านการบริหารจัดการพื้นที่ มีการบริหารจัดการพื้นที่อย่างมีแบบ แผน ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างเกิดประโยชน์สูงสุด ด้านรายได้ มีรายได้ตลอดทั้งปี และเหลือมากขึ้น เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในครอบครัว ไม่ต้องรอเก็บเกี่ยวเพียงปีละครั้ง ด้านความมั่นคงทางอาหาร มีพืช ผัก ผลไม้ ที่ปลอดภัย มั่นคง บริโภคตลอดทั้งปี ด้านสุขภาพ เกษตรกรและครอบครัวมีสุขภาพดีขึ้น เพราะไม่ต้องสัมผัส สารเคมีและได้บริโภคอาหารปลอดภัย ด้านเศรษฐกิจชุมชน เกิดการซื้อขายแลกเปลี่ยนผลผลิตภายในชุมชน มี การจ้างงานในช่วงฤดูการเก็บเกี่ยว สร้างรายได้กระจายในชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การทำเกษตรเชิงเดี่ยว ตามบรรพบุรุษ ด้วยการ ปลูก มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพดอาหารสัตว์ ข้าว ลำไย ยูคาลิปตัส ไม่เหมาะสมกับการทำเกษตรในยุค ปัจจุบัน เกษตรกรต้องประสบปัญหาราคาลดลงจากการทำเกษตรราคาแพง ทำให้ต้นทุนสูง ปัญหาดินเสื่อมจาก การใช้สารเคมี ปัญหาการขาดแคลนแรงงานเนื่องจากแรงงานหนุ่มสาวนิยมเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ปัญหาขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ เครื่องทุ่นแรง ปัญหาการขาดผลผลิตตกต่ำที่เกิดจากผลผลิตล้นตลาดและกลไก ตลาด มีรายได้ไม่เพียงพอในการดำรงชีวิต ปัญหาด้านสุขภาพจากใช้และสัมผัสสารเคมีในการทำเกษตร และยัง ต้องประสบกับภัยทางธรรมชาติ ที่เกิดจากการทำลายสิ่งแวดล้อมเพื่อเอาพื้นที่มาทำเกษตร ทำให้การทำเกษตร เชิงเดี่ยวไม่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตร ยิ่งทำหนี้สินยิ่งเพิ่มขึ้น

เมื่อไม่ประสบความสำเร็จจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว เกษตรกรจึงแนวคิดต้องการเลิกทำเกษตร เชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสานเพราะต้องการมีรายได้ที่มั่นคงและเพียงพอต่อค่าใช้จ่าย ต้องการต้องการลด การพึ่งพาปัจจัยการทำเกษตรจากภายนอกเพื่อลดต้นทุนการทำเกษตร ต้องการลดความเสี่ยงจากราคาผลผลิต ตกต่ำ ต้องการมีแหล่งอาหารที่ปลอดภัยและมั่นคง และต้องการทำเกษตรที่ปลอดภัยต่อตนเองและผู้บริโภค รวมถึงความต้องการฟื้นฟูและอนุรักษ์ธรรมชาติด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ โกศล สุขเกษม และคณะ (2565) ที่พบว่า เกษตรกรเปลี่ยนมาทำเกษตรผสมผสานเพราะต้องการลดต้นทุน ลดความเสี่ยงจากราคา ผลผลิต และต้องการมีรายได้ที่มั่นคง และงานวิจัยของ ยุทธนา เฉลียวชาติ (2568 : 41- 42) พบว่า ปัจจัยด้าน การผลิตที่มีผลต่อการตัดสินใจเปลี่ยนจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน ได้แก่ การถือครอง กรรมสิทธิ์ในที่ดิน การมีผลผลิตหลากหลาย การมีความรู้ในการบริหารจัดการการผลิต การมีความรู้ในการ แก้ไขปัญหา และการมีทุนที่เพียงพอในการทำเกษตร และงานวิจัยของนภาพร ทองแผ่น(2566 : 68-69) พบว่า คราวเรือนเกษตรกรที่มีจำนวนพื้นที่ทำเกษตรเพิ่มขึ้นหนึ่งไร่ จะทำให้ครัวเรือนเกษตรกรมีหนี้สินเพิ่มขึ้น 9,884.50 บาท เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกร มีจำนวนพื้นที่ทำเกษตรมากขึ้น ต้นทุนในการผลิตก็จะเพิ่มมา กขึ้นตามไปด้วย ถ้าราคาปัจจัยการผลิต หรือราคาวัสดุ วัตถุดิบเพิ่มสูงขึ้น ยิ่งส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกร มี โอกาสก่อหนี้เพื่อการลงทุนเพิ่มขึ้น และงานวิจัยของ เอื้องฟ้า จินดานนท์ (2565 : 54 -55) พบว่า กระบวนการ เรียนรู้ที่เกษตรกรได้รับจากการอบรมการแลกเปลี่ยนความรู้ และการศึกษาดูงานในศูนย์เรียนรู้ต่าง ๆ นำไปสู่

การตระหนักถึงความสำคัญของชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม ไม่คิดเพียงเรื่องการประกอบอาชีพเกษตรกรเท่านั้น และการทำเกษตรที่ดีดูแลสังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมไปด้วย

2. ผลจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า เกษตรกรต้องประสบกับปัญหาและอุปสรรค ได้แก่

2.1 ปัญหาการขาดความรู้และทักษะในการทำเกษตรผสมผสาน ทำให้เกษตรกรไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร มีการแก้ไขปัญหาโดยการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยสืบค้นข้อมูลความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยสมาร์ทโฟน มีการสมัครเข้าร่วมโครงการฝึกอบรมเพิ่มพูนความรู้ และฝึกทักษะที่หน่วยงานภาครัฐจัด

2.2 ปัญหาสภาพพื้นที่ไม่เหมาะสม ดินเสื่อมจากการใช้สารเคมีมานาน เกษตรกรแก้ไขด้วยการเพิ่มอินทรีย์วัตถุและปรับโครงสร้างดินให้ร่วนซุยมีแร่ธาตุอาหารอุดมสมบูรณ์ มีการขุดหลุม ขุดบ่อเพื่อขังน้ำฝนให้ซึมลงใต้ดินและปลูกต้นไม้รักษาความชื้น ส่วนที่ต้ำน้ำท่วมขังก็ขุดเป็นร่องน้ำ บ่อเก็บน้ำ เลี้ยงปลา ปลูกพืชริมน้ำ

2.3 ปัญหาการขาดแคลนทุน จากราคาปัจจัยการผลิตภายนอกสูงขึ้น และต้องใช้ปริมาณมากขึ้น เกษตรกรแก้ไขโดยการบริหารจัดการพื้นที่ การลดปริมาณการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกที่ราคาแพง ใช้วัสดุอุปกรณ์ในไร่ทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสมัครเข้าโครงการภาครัฐ ขอรับทุนสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

2.4 ปัญหาขาดแคลนแรงงาน เกษตรกรแก้ไขโดยการลดพื้นที่ทำเกษตรให้มีขนาดที่เหมาะสมใช้เพียงแรงงานในครอบครัวก็ทำได้สำเร็จ ปรับวิธีและขั้นตอนการทำเกษตรให้มีความจำเป็นในการใช้แรงงานน้อยที่สุด

2.5 ปัญหาการขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ เกษตรกรแก้ไขโดยการบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด นำเศษไม้ใบหญ้า มาทำปุ๋ยหมัก นำหน่อกล้วย หน่อไผ่มาทำสารเร่งการเจริญเติบโต นำสมุนไพรมาทำสารกำจัดแมลง เพิ่มอินทรีย์วัตถุในดินพื้นฟูสิ่งมีชีวิตในดินเพื่อปรับโครงสร้างดินให้ร่วนซุยและมีธาตุอาหารสำหรับพืชไม่ต้องใส่ปุ๋ยเคมี และไม่ต้องไถพรวน และสมัครเข้าโครงการของหน่วยงานที่สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์สำหรับทำเกษตร

2.6 อุปสรรคราคาผลผลิตตกต่ำ เกิดจากผลผลิตล้นตลาดและกลไกตลาดที่ผู้ซื้อเป็นผู้กำหนดราคา เกษตรกรแก้ไขและรับมือโดยการปลูกพืชหลายชนิด ให้มีผลผลิตหลายชนิด ชนิดหนึ่งราคาตกชนิดหนึ่งราคาดี ไม่มีผลต่อรายได้รวม มีการนำผลผลิตไปฝากขายที่ร้านค้าและตลาดนัดในชุมชน อีกทั้งยังแปรรูปผลผลิตเพื่อถนอมอาหารและเพิ่มมูลค่าด้วย นอกจากนี้ยังมีการสร้างเครือข่ายผู้ปลูกผู้รับซื้อโดยตรงตัดช่วงพ่อค้าคนกลางออกเพื่อให้เกษตรกรขายผลผลิตได้ราคาดี และผู้บริโภคไม่ต้องบริโภคในราคาที่สูงเกินไป

2.7 อุปสรรคจากภัยธรรมชาติ ด้านภัยความแห้งแล้ง เกิดจากฝนทิ้งช่วงยาวนาน เกษตรกรมีการขุดบ่อเก็บน้ำบนดิน การเจาะบ่อน้ำบาดาล ในกรณีแห้งแล้งยาวนานเกษตรกรก็มีการลดพื้นที่ทำเกษตรที่ต้องการใช้น้ำลงตามความเหมาะสม ด้านภัยน้ำท่วม เกิดจากฝนตกติดต่อกันหลายวัน เกษตรกรแก้ไขโดยการทำคันกั้นน้ำขนาดใหญ่และขุดคูคลองระบายน้ำลงสู่คลองน้ำสาธารณะ ไม่ให้น้ำหลากเข้าทำลายพืชผลการเกษตรเสียหาย เกษตรกรที่ขาดแคลนทุนดำเนินการก็สมัครเข้าร่วมโครงการภาครัฐ เพื่อรับการสนับสนุนการขุดคูคลองและทำคันดินขนาดใหญ่ ด้านภัยลมพายุ เกิดจากอากาศเปลี่ยนแปลงฉับพลัน เกษตรกรแก้ไขโดยการปลูกต้นไม้พืชผลที่ต้นพันธุ์ที่มีรากแก้ว ที่ทนแรงลมได้ และปลูกไม้ยืนต้นเป็นแนวกันลมรอบพื้นที่การทำเกษตรเป็นการปลูกป่าฟื้นฟูระบบนิเวศ สร้างแหล่งอาหารธรรมชาติไปด้วย ด้านภัยโรคพืชระบาด เกิดจากบริหารจัดการพื้นที่ไม่เหมาะสม เกษตรกรแก้ไขด้วยการกำจัดวัชพืชที่เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์พาหะนำโรค จุดที่พบมี

การระบอดำเนินการจัดการพื้นที่ให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก ให้แสงแดดส่องถึงพื้นดิน หากพบการระบอด รุนแรงใช้สารเคมีพ่นกำจัดแมลงพาหะ หลังเก็บผลผลิตแล้วก็กำจัดต้นพืชและเปลี่ยนปลูกพืชชนิดอื่น หรือพักแปลงงดการปลูกพืชผลในพื้นที่ระบอดเพื่อตัดวงจรของแมลงพาหะนำโรคพืช

เห็นได้ว่าการทำเกษตรผสมผสานยังต้องประสบปัญหา และอุปสรรคอยู่มาก แต่สามารถเกษตรกร สามารถแก้ไขและรับมือได้ ทั้งนี้เพราะการทำเกษตรผสมผสาน สามารถบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่เพื่อ แก้ไขปัญหาและรับมือกับอุปสรรคต่าง ๆ ได้ง่าย ภายในต้นทุนที่ต่ำกว่า ทำให้การทำเกษตรผสมผสานประสบความสำเร็จมากกว่าการทำเกษตรเชิงเดี่ยว สอดคล้องกับงานวิจัยของ กุหลาบ ทิพย์สุข (2568 :16 - 17) พบว่า ปัญหา และอุปสรรคในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตรช่วงแรก ได้แก่ การขาดความรู้และทักษะ ไม่มีตลาดรับซื้อผลผลิต โรคและแมลงระบอด ช้างป่าบุกทำลายพืชผล และขาดแรงงาน ภายหลังผ่านการ ฝึกอบรม การศึกษาดูงานและการช่วยเหลือจากโครงการภาครัฐ ทำให้เกษตรกรประสบความสำเร็จมีรายได้ต่อ ไร่เพิ่มมากขึ้น มีการขยายพื้นที่ปลูกพืชผัก มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และงานวิจัยของ ชญานนท์ มิ่งสมร และคณะ (2564 : 169) พบว่า ปัญหาและอุปสรรคของการทำเกษตรรูปแบบผสมผสาน ได้แก่ การขาดเงินทุนหมุนเวียน ที่เพียงพอในการทำเกษตร การจำหน่ายผลผลิตได้ราคาต่ำทำให้ขาดทุน ช่องทางการจำหน่ายผลผลิตมีน้อยทำ ให้ออค่าคนกลางผูกขาดกดราคา ผลจากการใช้สารเคมีปริมาณมากทำให้ดินเสื่อมสภาพ ต้องพึ่งพาเจ้าหน้าที่รัฐ เข้าไปสนับสนุน ส่งเสริม ให้คำแนะนำ เพื่อให้เกษตรกรมีความรู้ ความสามารถ มีวิสัยทัศน์ในการทำเกษตร ผสมผสานให้ประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น และงานวิจัยของ ทิวากรณ์ ราชูธร, ธวัชชัย เอกสันติ และนรา ระ วาดชัย(2565 : 480) พบว่า ด้านสภาพปัญหาในการประกอบอาชีพเกษตรกร พบปัญหาเร่งด่วน คือ ความ เหมาะสมของพื้นที่กับแหล่งน้ำ ปัญหาเรื่องแรงงาน คือ เครื่องยนต์/เครื่องทุ่นแรง ปัญหาเรื่องการตลาด คือ ราคาผลผลิตการเกษตร และจากการศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่า ควรส่งเสริมให้เกษตรกรใช้แนวคิดกระบวนการ แก้ปัญหาและการลดความขัดแย้งในการหาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกร โดยการจัดลำดับ ความสำคัญของปัญหาความต้องการของเกษตรกร และค้นหาแนวทางการแก้ปัญหานั้นๆ ในส่วนแนวทางการ ส่งเสริมควรพิจารณาให้สอดคล้องกับปรัชญาการส่งเสริมการเกษตรที่ให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ ตาม แนวคิดการพึ่งพาตนเอง ส่วนสำคัญของรูปแบบ คือ การถ่ายทอดนวัตกรรมไปสู่เกษตรกรผ่านหลักการสื่อสาร และการให้ความรู้เกษตรกรพอเพียงต้องต่อเนื่องและทั่วถึง เพื่อให้มีการพัฒนานวัตกรรมใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับ พื้นที่

3. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า เกษตรกรสามารถสร้างเศรษฐกิจที่นำไปสู่การ พึ่งตนเองได้ คือ

ผลด้านการสร้างเศรษฐกิจ ดังนี้

1) ด้านรายได้ ค่าใช้จ่ายก่อนเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรมีรายได้ปีละ 1 ครั้ง และไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายทั้งรายวัน รายเดือน รายปี มีต้นทุน การทำเกษตรสูง และขายผลผลิตได้ราคาต่ำ หลังเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกร สามารถบริหารจัดการพื้นที่ ใช้เศษไม้ใบหญ้า พืชผลในไร่ นา ทำปุ๋ย ฮอร์โมน และสารกำจัดแมลงใช้เอง ลด ต้นทุนการทำเกษตรลงได้มาก ปลูกพืชหลายชนิดมีผลผลิตหลายชนิด ราคาผลผลิตตกไม่กระทบต่อรายได้ มี รายได้ทุกวัน และเพียงพอต่อการดำรงชีพ

2) ด้านการผลิต ก่อนเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรทำเกษตรตามความ เชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ใช้ปัจจัยการผลิตภายนอกที่ราคาแพงเป็นหลัก ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการผลิต หลังเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรมีการบริหารจัดการทรัพยากรภายในอย่างเกิด ประโยชน์สูงสุด การวางแผนการผลิต การดูแลรักษาและการขายผลผลิต มีการจ้างงานคนในชุมชนบ้าง

เล็กน้อย เพราะการทำเกษตรผสมผสานมีความจำเป็นในการใช้แรงงานคนน้อย มีการทำปุ๋ย ทำฮอร์โมน ทำสารไล่แมลงใช้เอง มีการสร้างเครือข่ายผู้ปลูกเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ เทคนิค และช่วยเหลือกันภายในเครือข่าย

3) ด้านการบริโภค ก่อนเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรและครอบครัวมีการบริโภคอาหารจากตลาดนอกชุมชนที่ค่าเดินทาง ราคาแพงและอาจไม่ปลอดภัยจากสารเคมีตกค้าง หลังเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสานมีสร้างแหล่งอาหารที่มั่นคงและปลอดภัย สำหรับบริโภคเองในครอบครัว ช่วยลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว เพราะการทำเกษตรผสมผสานคือการปลูกพืชผักผลไม้ที่เป็นอาหาร ทำให้มีผลผลิตที่เป็นอาหารที่ปลอดภัยและไม่แพง วางขายตามร้านค้าและตลาดนัดชุมชน ลดค่าเดินทางหาอาหารนอกชุมชน

4) ด้านการแปรรูป ก่อนเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรขายผลผลิตให้เจ้าแก่ง ไม่มีการแปรรูปผลผลิตในครอบครัวและชุมชน หลังเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสานมีการแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าและถนอมอาหารให้เก็บได้นาน มีความพยายามจะพัฒนาให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมาตรฐานแต่ยังไม่เป็นที่นิยมของตลาด ต้องใช้ทุนสูง และเกษตรกรไม่มีความชำนาญในการบริหารจัดการการผลิตที่มีขั้นตอนตามมาตรฐานกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

5) ด้านการจำหน่าย ก่อนเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรขนผลผลิตไปขายให้เจ้าแก่งที่ลานนอกชุมชน และขายผลผลิตได้ราคาต่ำกว่าราคากลาง เพราะเจ้าแก่งรับซื้อเป็นผู้กำหนดราคาจากการตรวจคุณภาพของผลผลิตของเจ้าแก่ง หลังมาทำเกษตรผสมผสาน พืชที่ปลูกเป็นพืชผักผลไม้และสัตว์ที่เป็นอาหาร มีรถรับซื้อจากตลาดมารับซื้อผลผลิตถึงไร่นาสวน เกษตรกรไม่ต้องเสียค่าขนส่ง อีกทั้งมีผลผลิตหลายชนิดจำหน่ายให้รถรับซื้อทุกวัน และยังมีวางขายผลผลิตในร้านค้าและตลาดนัดชุมชนด้วย

6) ด้านการจ้างงาน ก่อนเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน มีการจ้างงานแรงงานนอกชุมชนและต่างประเทศ ที่มีต้นทุนค่าแรงและค่าดำเนินการสูง และมีความจำเป็นต้องใช้แรงงานจำนวนมาก หลังเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน มีการจ้างงานน้อยลง เป็นผลมาจากการบริหารจัดการพื้นที่ พืช วัสดุ และอุปกรณ์ในพื้นที่การทำเกษตร ที่มุ่งลดต้นทุน แต่ก็มีมีการจ้างงานเหมอยู่บ้างเล็กน้อย เมื่อมีความรีบเร่งต้องเก็บผลผลิตให้ทันเวลารถรับซื้อมารับซื้อผลผลิต นอกจากจะจ่ายค่าจ้างเป็นเงินแล้ว ยังแบ่งปันผลผลิตให้ไปบริโภคในครอบครัวอีกด้วย

7) ด้านการร่วมรับผลประโยชน์โดยคนในชุมชน หลังเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน ชุมชนได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยทางตรงชุมชนมีพืช ผัก ผลไม้และสัตว์อาหารที่ปลอดภัย บริโภคในชุมชน มีการหมุนเวียนเงินสร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชน ทางอ้อมมีการฟื้นฟู และอนุรักษ์ธรรมชาติ ลดการใช้สารเคมี ทำให้ดิน น้ำ ลม และอากาศมีความบริสุทธิ์เป็นธรรมชาติที่ปลอดภัยกับคนในชุมชน

ด้านความสามารถในการพึ่งตนเอง 1) ความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากร ก่อนเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรขาดความรู้และทักษะที่ถูกต้องในการจัดการกับดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุและสิ่งมีชีวิตในดิน เพาะปลูกตามกระแส ต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ จึงไม่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตร หลังเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรศึกษาและฝึกอบรม ก่อนตัดสินใจทำเกษตร จึงทำให้มีความรู้และทักษะในการบริหารจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุและสิ่งมีชีวิตในดิน ได้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด ทำให้ลดต้นทุนการทำเกษตรลงได้มาก 2) ความสามารถในการลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก ก่อนเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรให้ความสำคัญกับการใช้ปัจจัยภายนอกในการทำเกษตร เพราะการทำเกษตรเชิงเดี่ยวใช้พื้นที่กว้างและเพาะปลูกพืชชนิดเดียวจำนวนมาก จึงไม่มีวัสดุในพื้นที่สำหรับผลิตปุ๋ยหรือฮอร์โมนใช้เองจำนวนมาก และไม่เชื่อว่าจะได้ผลดีเท่าการใช้ปุ๋ยเคมี หลังเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรลดขนาดแปลงเกษตรทำให้มีพื้นที่เหลือในการปลูก

พืชผักผลไม้และสมุนไพรหลากหลาย จึงมีวัตถุประสงค์ทำปุ๋ย ฮอร์โมน และสารกำจัดแมลงใช้เอง มีการเพิ่มอินทรีย์วัตถุ ปรับโครงสร้างดินให้ร่วนซุย มีแร่ธาตุอาหารและสิ่งมีชีวิตในดินอุดมสมบูรณ์ ไม่ต้องไถพรวน ใช้แรงงานในครอบครัว มีการเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้เพาะปลูกเอง มีการขยายพันธุ์ด้วยตอนกิ่ง ทาบกิ่ง และปักชำ จากการดำเนินการดังกล่าวทำให้เกษตรกรลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกได้มาก 3) ความสามารถการสร้างรายได้ที่มั่นคง ก่อนเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสานเกษตรกรมีรายได้ปีละ 1 ครั้ง ไม่เพียงพอในการดำรงชีพและลงทุนทำเกษตรในรอบปีต่อไป อีกทั้งยังไม่สอดคล้องกับค่าใช้จ่ายที่มีทั้งรายวัน รายเดือนและรายปี ต้องหารายได้พิเศษหรือลูกหลานที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมส่งเงินมาให้ใช้จ่าย จึงสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ หลังเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรมีการสร้างรายได้ทุกวัน จากการปลูกพืชผัก ผลไม้ และเลี้ยงสัตว์อาหารหลาย ๆ อย่าง มีการบริหารจัดการทรัพยากรภายในทำให้สามารถลดต้นทุนการทำเกษตรได้มาก ทำให้รายได้ของเกษตรกรเหลือมากขึ้น อีกทั้งยังมีแหล่งอาหารไว้บริโภคเอง ลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวลงไปได้อีก รายได้เหลือมากขึ้น ทำให้เกิดความมั่นคงทางรายได้ 4) ความสามารถในการสร้างแหล่งอาหารที่มั่นคง ก่อนเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรใช้เงินซื้ออาหารจากภายนอกบริโภค เพราะเกษตรกรใช้พื้นที่ทั้งหมดในการทำเกษตรเชิงเดี่ยวและพืชที่เพาะปลูกไม่สามารถบริโภคเป็นอาหารได้ ยกเว้นข้าว เพราะเกษตรกรที่มีที่นา จะทำนาข้าวแล้วเก็บไว้บริโภคเอง แต่เกษตรกรที่ไม่มีที่นาก็ต้องซื้อข้าวจากตลาดบริโภค หลังเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรมีการสร้างแหล่งอาหารที่มั่นคงเป็นของตัวเองและชุมชน เพราะการทำเกษตรผสมผสานคือการปลูกพืช ผัก ผลไม้ สมุนไพรและหรือเลี้ยงสัตว์ที่เป็นอาหาร เพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ เกษตรกรจึงมีแหล่งอาหารที่มั่นคงไปในตัว แทบไม่ต้องจ่ายเงินซื้ออาหารจากภายนอก 5) ความสามารถในการสร้างเครือข่าย ก่อนเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน มีการสร้างเครือข่ายโดยการผลักดันและสนับสนุนจากภาครัฐ ให้เกษตรกรที่เพาะปลูกพืชชนิดเดียวกันมารวมตัวกันเพื่อผลิต แปรรูป และจำหน่าย แต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ เมื่อสิ้นสุดระยะเวลาโครงการสนับสนุน เกษตรกรก็หยุดดำเนินการกลุ่ม การสนับสนุนบางโครงการทำให้เกษตรกรเป็นหนี้เพิ่มขึ้นด้วย หลังเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกรมีการสร้างเครือข่ายด้วยตนเอง ระหว่างเกษตรกรกับรถรับซื้อหรือร้านค้าขายผลผลิต โดยร้านขายผลผลิตจะมีหน้าที่แจ้งเกษตรกรว่า ในแต่ละฤดูควรปลูกอะไร เกษตรกรก็ปลูกตามความต้องการของร้านค้า เมื่อผลผลิตออก ร้านค้าก็จัดรถมารับซื้อถึงแปลงเกษตร เกษตรกรไม่ต้องเสียค่าขนส่ง เป็นเครือข่ายที่มีอิสระ สามารถจึงเป็นการสร้างเครือข่ายที่แก้ไขปัญหาและอุปสรรคให้เกษตรกรได้จริง

จากความสามารถในการพึ่งตนเองของเกษตรกรทั้ง 2 ด้านดังกล่าว เห็นว่า การทำเกษตรผสมผสานสามารถบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด ทำให้ลดค่าใช้จ่าย เพิ่มรายได้ การกระจายผลผลิต และรายได้สู่ชุมชน การสร้างแหล่งอาหารที่ปลอดภัยและการฟื้นฟู อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ สอดคล้องกับงานวิจัยของ นิมิตร จันทร์คุ้ม (2565) พบว่า เกษตรกรอำเภอวังน้อยเกิดศักยภาพ ตั้งอยู่บนความพอเพียงเลี้ยงตัวเองได้บนพื้นฐานของความประหยัด ขจัดการใช้จ่าย ได้ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มมากขึ้น มีรายได้มากขึ้น ครอบครัวอบอุ่นมีความสุขมากขึ้น ในระดับหมู่บ้านและระดับสถาบัน เป็นส่งผลเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อการผลิตการตลาด รวมทั้งสวัสดิการการพัฒนาสังคม และสร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพ และขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้หลากหลาย ช่วยให้มีความได้เข้าครอบครัว และหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง สร้างความมั่นคงทางรายได้ที่ชัดเจน สามารถส่งบุตรหลานเรียนและจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับรายได้ อย่างเหมาะสม และงานวิจัยของสมภาพ เรืองสังข์ (2567: 311) พบว่า การทำเกษตรทฤษฎีใหม่มีรูปแบบการทำเกษตรแบบผสมผสานหลายกิจกรรม ทำให้เกิดความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับครัวเรือน ชุมชน และสังคม และงานวิจัยของสุภีร์ สมอนา (2568) พบว่า การเปลี่ยนการทำเกษตรรูปแบบทุน

นิยมมาสู่การผลิตเพื่อเลี้ยงชีพ ทำให้ครอบครัวเกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านแรงงาน เงินทุน ทรัพยากร การผลิต และองค์ความรู้ในการแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยครั้งนี้ได้องค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญคือ "รูปแบบการพัฒนาเกษตรผสมผสานสู่การพึ่งตนเองของชุมชน" ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 5 ด้าน ได้แก่

1. การสร้างจิตสำนึกและแรงจูงใจ เกษตรกรต้องตระหนักถึงปัญหาของการทำเกษตรเชิงเดี่ยว เห็นคุณค่าของการทำเกษตรผสมผสาน และมีแรงจูงใจที่แท้จริงในการเปลี่ยนแปลง โดยไม่ได้มาจากการบังคับหรือการให้รางวัลจากภายนอกเพียงอย่างเดียว

2. การพัฒนาความรู้และทักษะอย่างต่อเนื่อง เกษตรกรต้องได้รับการพัฒนาความรู้และทักษะอย่างเป็นระบบ ทั้งจากการอบรม การศึกษาดูงาน การเรียนรู้จากเกษตรกรต้นแบบ และการลงมือปฏิบัติจริงในแปลงของตนเอง โดยมีการติดตามให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด

3. การจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เกษตรกรต้องสามารถวิเคราะห์และจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเฉพาะการจัดการดิน น้ำ และพื้นที่ให้เหมาะสมกับศักยภาพของครัวเรือน มีการวางแผนการผลิตที่ชัดเจน คำนึงถึงการเกื้อกูลกันของกิจกรรมต่างๆ

4. การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ เกษตรกรต้องรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมกันแก้ปัญหา และร่วมกันพัฒนาตลาด มีความเข้มแข็งในการต่อรองและการสร้างมูลค่าเพิ่ม

5. การสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืน การทำเกษตรผสมผสานต้องเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจชุมชน มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนผลผลิตภายในชุมชน สร้างงานสร้างรายได้กระจายในชุมชน ทำให้เกิดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. หน่วยงานจังหวัด-อำเภอควรผลักดันเกษตรผสมผสานเป็นยุทธศาสตร์หลัก จัดงบประมาณ สนับสนุนโครงสร้างพื้นฐาน แหล่งน้ำ ศูนย์เรียนรู้ สร้างทีมวิทยากรต้นแบบถ่ายทอดความรู้ พัฒนาระบบติดตามประเมินผล จัดทำฐานข้อมูลเกษตรกรตัวอย่าง สนับสนุนการตลาดเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรผสมผสาน (ตลาดชุมชน ร้านค้าออนไลน์) เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

2. สำนักงานเกษตรอำเภอ-ตำบล ควรวางแผนพัฒนาเกษตรผสมผสานระดับตำบล ให้สอดคล้องกับชุมชน จัดอบรมเชิงปฏิบัติการต่อเนื่อง ให้คำปรึกษาใกล้ชิด ส่งเสริมการรวมกลุ่ม ประสานงานหาปัจจัยผลิตและตลาด จัดระบบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์-ปลอดภัย เพื่อยกระดับเกษตรผสมผสานอย่างเป็นระบบ

3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรบรรจุการส่งเสริมเกษตรผสมผสานไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่น จัดสรรงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สนับสนุนการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เกษตรผสมผสานในชุมชน ส่งเสริมการจัดตลาดชุมชนและการแปรรูปผลผลิตการเกษตร สนับสนุนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร เช่น เกษตรฟาร์มต้นแบบ เส้นทางเรียนรู้เกษตรผสมผสาน และจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน

4. สถาบันการศึกษา ควรบูรณาการเนื้อหาเกี่ยวกับเกษตรผสมผสานและเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปในหลักสูตรการเรียนการสอนทุกระดับ จัดตั้งศูนย์วิจัยและพัฒนาเกษตรผสมผสาน ในพื้นที่ จัดอบรมหลักสูตร

ระยะสั้นและระยะยาวสำหรับเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ส่งนักศึกษาออกไปเรียนรู้และปฏิบัติงานในแปลงเกษตรผสมผสานจริง และทำวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

สำหรับเกษตรกร ควรเริ่มต้นจากการศึกษาเรียนรู้และทำความเข้าใจหลักการของเกษตรผสมผสาน เข้าร่วมกลุ่มเกษตรกรและเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เริ่มต้นทำในพื้นที่เล็กๆ ก่อนแล้วค่อยขยายเมื่อมีความมั่นใจ วางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับทรัพยากรที่มีและความต้องการของครัวเรือน จัดบันทึกข้อมูลการผลิตและต้นทุนรายได้อย่างสม่ำเสมอ ไม่หวังผลสำเร็จในระยะสั้น ต้องใช้เวลาอย่างน้อย 2-3 ปีในการปรับเปลี่ยน มุ่งมั่นและอดทนในการแก้ไขปัญหา ไม่ย่อท้อเมื่อเจอความล้มเหลว และสร้างความร่วมมือกับเกษตรกรรายอื่นในการแก้ปัญหาและพัฒนาตลาด

สำหรับชุมชน ควรส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์หรือกองทุนชุมชนเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนสำหรับเกษตรกร จัดตลาดนัดชุมชนหรือร้านค้าชุมชนเพื่อเป็นช่องทางจำหน่ายผลผลิต ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนแรงงานและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และศึกษาดูงานภายในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ บันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่นและเผยแพร่สู่คนรุ่นหลัง และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนอื่นๆ เพื่อขยายผลและพัฒนาาร่วมกัน

สำหรับนักวิจัยและนักวิชาการ ควรทำวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับรูปแบบเกษตรผสมผสานที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ต่างๆ ศึกษาผลกระทบระยะยาวของการทำเกษตรผสมผสานต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพ พัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อย ศึกษารูปแบบการตลาดและการสร้างมูลค่าเพิ่มสำหรับผลผลิตจากเกษตรผสมผสาน และเผยแพร่องค์ความรู้ในรูปแบบที่เกษตรกรเข้าใจง่าย และนำไปปฏิบัติได้จริง

สำหรับผู้กำหนดนโยบาย ควรกำหนดนโยบายและมาตรการสนับสนุนที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม จัดสรรงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอและต่อเนื่อง ลดการพึ่งพาเกษตรเชิงเดี่ยวและส่งเสริมความหลากหลายทางการเกษตร ปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการทำเกษตรผสมผสาน เช่น ระเบียบการรับรองมาตรฐานที่ซับซ้อนและมีค่าใช้จ่ายสูง สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม และติดตามประเมินผลนโยบายอย่างต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กุหลาบ ทิพย์สุข. (2568). เกษตรกรต้นแบบการปรับเปลี่ยนพืชตามแผนที่เกษตรเพื่อการบริหารจัดการเชิงรุก. ระยอง : กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาการผลิต, สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ 3 จังหวัดระยอง.
- โกศล สุขเกษม และคณะ. (2565). ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจทำเกษตรผสมผสานของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วารสารเกษตรและพัฒนา, 9(4), 260-277.
- ชยานนท์ มิ่งสมร และคณะ. (2564). ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามรูปแบบเกษตรผสมผสานของเกษตรกรในตำบลแจ้ห่ม อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง. วารสารวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร, 40(1), 167-171.
- ทิวาภรณ์ ราชูธร, ธวัชชัย เอกสันติและนรา ระวาดชัย. (2565). แนวทางการส่งเสริมเกษตรกรให้พึ่งพาตนเองตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงกรณีศึกษา : กลุ่มผู้ปลูกข้าวและข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในเขตจังหวัดนครชัยบุรีนทร์. การประชุมวิชาการระดับชาติ, วิทยาลัยนครราชสีมา ครั้งที่ 9 ประจำปี พ.ศ.2565 หัวข้อ : งานวิจัยทางสุขภาพและการบริการ เพื่อพัฒนาชุมชนเชิงพื้นที่ 14 พฤษภาคม 2565, 480-496.

- นภาพรรณ ทองแผ่น. (2566). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเป็นหนี้ครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (วิทยานิพนธ์ปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต), สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นิมิตร จันทร์คุ้ม. (2565). การสร้างศักยภาพเกษตรกรยุคใหม่ด้วยเกษตรแบบผสมผสาน : กรณีศึกษาบ้านลำแดง ตำบลหันตะเภา อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วารสาร มจร พัฒนาสังคม, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 7(2), 1-12.
- นิษฐา ถาวรพันธ์ . (2567). การพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรผ่านธุรกิจสังคม กรณีศึกษาเครือข่ายกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมิตรร่วมพัฒนา อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดชัยภูมิ. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต) สาขาวิชาการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์, วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระศุภร์ หัยภาค. (2563). การจัดการเกษตรแบบผสมผสานตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษานายสายัญมุงเขตกกลาง จังหวัดอุทัยธานี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต) แขนงวิชาการจัดการทรัพยากรเกษตร สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- แพรวไพลิน จันทร์โพธิ์ศรี, วิษนี เอี่ยมชุ่ม และเบญจมาภรณ์ สมบัติธีระ. (2567). ปัจจัยที่มีอิทธิพล ต่อการเป็นหนี้ของครัวเรือนเกษตรกร กรณีศึกษาอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม. วารสารการจัดการและการพัฒนา, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 11(1), 227-240.
- ยุทธนา เฉลียวชาติ และคณะ. (2568). การศึกษาการทำเกษตรแบบผสมผสานของเกษตรกรในพื้นที่ตำบลโนนแดง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ. วารสารวิชาการ, มหาวิทยาลัยการจัดการและเทคโนโลยีอีสเทิร์น, 22(1), 32-46.
- สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง. (2565). การปรับเปลี่ยนระบบเกษตรเพื่อลดปัญหาการปลูกพืชเชิงเดี่ยวบนพื้นที่สูง. บทความองค์ความรู้, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://hkm.hrdi.or.th/Knowledge/detail/554>. {5 กันยายน 2567}
- สมาพร เรืองสังข์. (2567). เกษตรทฤษฎีใหม่บนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและชุมชน. วารสาร มจร บาลีศึกษายุทธศาสตร์ปริทรรศน์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 10(2), 311.
- สำนักพัฒนาและถ่ายทอด เทคโนโลยีสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. (2562). หลักการและรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน. เอกสารเผยแพร่.
- สุภีร์ สมอนา. (2568). การพึ่งตนเองของครอบครัวอารยะเกษตร. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ปริทัศน์ (JGSSR), มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง. 13(1), 100.